

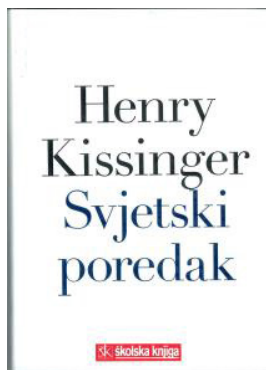
ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

УДК 327::911.3(100)(049.3)
DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6822020.20>
Осврт

Весна Станковић Пејновић*

*Институт за политичке
студије, Београд*

**НЕПРИМЕТНО
УСПОСТАВЉАЊЕ НОВОГ
СВЕТСКОГ ПОРЕТКА****

Kissinger, Henry. 2015. *Svjetski poredak*. Zagreb: Školska knjiga. 366 str.

* Имејл-адреса: vesna.stankovic.pejnovic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Књига *Свјетски поредак* се може описати као сумирање мишљења Хенрија Кисинџера (*Henry Kissinger*) о историји, стратегији и државништву, али и преношење историје, предавања и мемоара. Кисинџер је напустио Харвард да би постао државни службеник и на крају своје каријере државни секретар током председавања два председника.

За Кисинџера вањска политика није „прича са почетком и крајем”, већ „процес управљања и произвођења изазова који се стално понављају”. Таква перспектива подсећа на обсервацију Џона Кенедија (*John F. Kennedy*) да су мир и напредак утемељени не на „изненадној револуцији у људској природи, већ на постепеној еволуцији у људским институцијама” (Sachs 2014).

Овом књигом је Кисинџер покушао ујединити целокупни животни рад у теоретски концепт. Књига је

покушај трагања за новим светским поретком који би могао бити инкорпориран у већ постојеће регионалне поретке. Он тражи оправдање за процесе које је он обликовао и стварао од Кине до Вијетнама током скоро седам деценија. Због такве перспективе, видљиви су недостаци књиге будући да аутор у својим промишљањима не обухвата Африку и Латинску Америку, као и улогу недржавних актера.

Светски поредак Кисинџер види као „концепт регије или цивилизације о природи праведног аранжмана и прерасподели моћи која је примењива на цео свет. Сваки успешан светски поредак се темељи на „балансу између легитимитета и моћи“; легитимитет као „сет опште прихваћених правила која дефинишу лимите прихватљивог деловања“.

Моћ је нужна, али не и довољна. За њега је „међународни поредак“, „практична примена тих концепата у значајном делу света“ који су „довољно велики да утичу на глобалну равнотежу снага.“ Иако су сви ти пореци замишљени и спроведени од стране држава, овај век захтева светски поредак који

ће бити прихваћен не само од држава, већ и од већине становништва. Овај дуални концепт светског поретка даје оквир за најзанимљивије и оригиналне делове књиге. Двоструки ступови моћи и легитимитета допустили су Кисинџеру да испита више цивилизације и различите концепте светског поретка. Европа пре Европске уније је једноставна за обсервацију, као што је то извор вестфалског светског поретка који Кисинџер види као „ступ међународног поретка.“

У књизи „Свјетски поредак“ Кисинџер даје анализу најзначајнијег изазова 21. века: на који начин изградити заједнички међународни поредак у свету који обележавају различите историјске перспективе, насилни сукоби, незауостављива технологија и идеолошки екстремизам. Аутор настоји приказати повезаност актуелних догађања са историјским трендовима јер је историјско значење нешто што треба открити, а не објавити, дајући назнаке какав ће се „поредак“ изградити у наредних 50 година.

Кисинџер истиче четири специфичне концепције „реда”: европски систем, посебно његов вестфалски модел суверених држава с једнаким статусом у систему; исламски систем утемељен на идеји умета или заједнице; кинески систем који се темељи на традиционалним идејама Средњег краљевства као великог центра регионалне моћи; и амерички који ће бити доминантан широм света, а сада је под притиском без преседана.

Највећи међународни проблем данас је криза у концепту светског поретка, иако аутор тврди да данас постоји потреба за глобалним светским поретком (стр. 16). Кисинџер истиче да никада и није постојао истински светски поредак.

Светски поредак није ни монолитни ентитет, нити неизбежна последица државништва, већ културно историјски артефакт који обликује карактер и искуства појединих људи, а настао је као неизбежна последица вестфалског система који се развио у 17. веку у Европи као одговор на брутално верско насиље током Тридесетогодишњег рата (1618–48). Кисинџер модел

за светски поредак налази у „концепту у Европи”, ствараном између 1815. и 1914. године, а инспирацију налази у Вестфалском миру из 1648. Вестфалија „одражава практичну акомодацију стварности, а не јединствен морални увид”. Данас, глобални вестфалски систем анархичност света покушава „прикрити” мрежом међународних права и организацијских структура са циљем потицања слободне трговине и јачања стабилности међународног финансијског система те одредити границе у руковођењу међународних спорова.” Кисинџер наглашава да ће Европа, премда је осмислила концепте равнотеже сила, у својим новооснованим институцијама, свесно и битно ограничити елемент моћи. Да би поредак био одржив, он мора бити прихваћен као такав и темељити се на две чињенице: неслободан поредак мора пропасти и слобода се остварује унутар оквира који ће чувати мир. Сваки од поретка се темељи на две компоненте: на скупу прихваћених правила које дефинишу границе допустивог понашања и на равнотежи сила која присиљава на суздржаност онда када дође

до кршења тог правила. У првом поглављу о Европи као политичком међународном поретку, Кисинџер указује на јединственост европског поретка. Историја већине цивилизација заправо је прича о успонима и падовима царства. Иако се на Европу може гледати као на јединствену цивилизацију, у њој никада није постојала јединствена власт и фиксирани идентитет. Током хиљаду година, поредак је произлазио из равнотеже, а идентитет из противљења универзалној власти. Након пада Римског царства, 476. године, царство се распало и наступила је носталгија за изгубљеном универзалности. Визија склада и јединства све више се фокусира на Цркву. У средњем веку, концепт међународног поретка је био резултат договора који су склапали папа и цар. Уследиле су промене у начину размишљања о карактеру света политике јер се ширила европска перспектива кроз колонијалне подухвате, изум штампарског строја и протестантску реформацију. То је крај концепта светског поретка који подупиру „два мача” папства и царства (стр. 22).

Ришеље (*Richelieu*) осмишљава нови концепт централизованог управљања државом. У то време друштвом круже Макијавелијеве (*Machiavelli*) расправе о управљању државом која је апстрактан и трајан ентитет који постоји сам за себе, а водила је национални интерес. Главни циљ француске спољне политике је тежња да средишња Европа остане подељена. Докле год је та идеја била темељ европског поретка, Француска је била најснажнија сила на континенту. Након рушења поретка, срушила се доминантна улога Француске. Кисинџер указује на три важна елемента успешности спољне политике: постојање дугорочног стратешког концепта; државник који ту визију мора разрадити анализом и претварањем низа нејасних и често опречних притисака у кохерентну и јасну политику, деловати на рубу могућег.

За Кисинџера се аргумент за моћ темељи на моралу и истини. Морални случај је недвојбено везан за Макијавелија, који је објаснио да принц не може следити морални код који се очекује у односима између појединаца,

јер је његова највећа морална дужност усмерена ка својим поданицима. Ако су потребне неморалне радње међу државама због опстанка и просперитета свога краљевства, потребно је да изврши дужност, која обухвата снагу, равнотежу и моћ над другима.

Вестфалски мир је од посебне важности за нови концепт међународног поретка који се проширио светом и није био резултат једне конференције, већ низа засебних договора. Парадоксално је да је исцрпљеност ратовањем омогућила учесницима да практичне инструменте за завршетак једног конкретног рата претворе у опште концепте за настанак светског поретка. Од тада држава постаје основна јединица европског поретка. Генијалност тог система огледа се у испостави процедуралних одредби.

Дискурс у Европи се темељи на концепцији равнотеже, што по дефиницији подразумева идеолошку неутралност и прилагођавање новим околностима. Према речима британског државника Палмерсона водеће начело државе је да не постоје трајни

савезници и непријатељи. Интереси су вечни и трајни, па дужност је следити те интересе. Структура успостављена Вестфалским миром била је први покушај институционализације међународног поретка на темељу договорених правила и ограничења, те на начелу постојања више сила уместо доминације једне државе. Први пут су се појавили концепти „националног интереса”, не у смислу величања моћи, већ као покушај њене рационализације и ограничавања њеног коришћења.

Вестфалски мир је у почецима своје примене успоставио „хобсовски” свет. Сваки међународни поредак мора досегнути стање равнотеже које ће се у супротном налазити у трајном стању ратовања. Након Вестфалског мира у Европи су постојале две равнотеже сила: са једне стране, свеукупна равнотежа сила, са Енглеском у улози чувара, и Француске са „улогом” спречавања уједињења Немачке која би могла постати најмоћнија држава.

Кисинџер истиче да су најстабилнији облици међународног поретка они

у којима постоје униформне перцепције. Такве перцепције сигурно нису делили просветитељи који су потакнули јачање новог духа секуларног промишљања који се примењивао и на концепте владања, политичког легитимитета и међународног поретка. Монтескје (*Montesquieu*) је применио начела равнотеже сила на подручје унутрашње политике те поставио идеју провере и равнотеже сила. Кант је с друге стране, развио концепт стварања трајног мирољубивог светског поретка, предлажући добровољан савез република које ће се обавезати на суздржавање од непријатељства са транспарентним деловањем.

Наредна велика промена поретка долази кроз Француску револуцију када организовано незадовољство напада режим. Нове илузорне институције (Русо) потребно је прогласити илузорним и претворним. Нову врсту поретка представља и Наполеон који заговара идеју „великог човека”. Ипак, наглашава Кисинџер, најмоћнији европски освајач је поражен не само од стране међународног поретка, већ и

због властите несигурности.

У другом поглављу Кисинџер даје приказ европског система равнотеже и његов крај. Од краја раздобља које су обележили Француска револуција и Наполеон, Русија је део равнотеже сила и у Европи и Азији, онемогућивши да у Европи дође до доминације једне силе. Кроз векове ритам Русије остаје постојан, иако је све у вези са Русијом у Европи био изазов традиционалној европском концепту међународног поретка. Бечки конгрес је показао да просветитељска реалност замењују страсти владавине терора. Европа је тада највише приближена јединственом управљању. Ипак та крхка равнотежа се почела рушити средином 19. века јачањем национализма, револуција 1848. године и Кримског рата. Револуције 1848. године су показале да све снажнија средња класа покушава присилити конзервативне власти да прихвате либералне реформе, док је стари аристократски поредак осетио моћ растућег вала национализма. Обележје 19. века је прелазак у европском међународном поретку са легитимитета

на моћ. Након уједињења, Немачка постаје доминантна држава.

Иако је I светски рат наишао на подршку јавности и еуфоричних вођа, однео је 25 милиона живота, а постојећи међународни поредак је уништен. Тај рат је био последица низа погрешних процена вођа који нису увидели последице својих потеза. (стр. 76) Кисинџер наглашава да је Версајски уговор био претерано строг да би донео помирење, а опет превише благ да би онемогућио немачки опоравак те готово да је изазвао успон немачког ревизионизма (стр. 78). После II светског рата утемељују се два преклапајућа, али међусобно противречна послератна поретка и подручје без правила унутар ког су деловале силе које су се повукле из система ограничења (Совјетски Савез).

До краја II светског рата европски материјални и психолошки капацитети за обликовање светског поретка готово су потпуно нестали. Аутор ЕУ види као повратак Европе по вестфалском међународном систему. ЕУ у себи садржи дуалност јер умањује суверенитет

својих чланица и њихове традиционалне државне функције, а са друге стране европска политика је понајпре национална, а неке државе се противе политици ЕУ као свом централном питању. Резултат тога је хибрид који је у уставноправном смислу био нешто између државе и конфедерације.

Кисинџер заступа став да је Европа представљала доминантан концепт светског поретка док је подупирала глобални систем. Данас је, Европа, по мишљењу аутора у опасности да се изолира од процеса изградње новог светског поретка; зато је данас упитна сама природа светског поретка који настаје.

Европска историја показује да се уједињење никада није догодило понајпре захваљујући административним средствима. Кисинџер истиче да рушење регионалног и светског поретка долази са Блиског истока. Исламски светски поредак, Кисинџер види као Ислам који је постао религија, мултиетничка држава и нови светски поредак. Радикалне групе су давале обећања да ће постојећи систем на Блиском истоку заменити блискоисточним

поретком утемељеним на вери, а одражавала су се два одвојена универзалистичка приступа питању светског поретка: сунитска, Хамасова, шиитска, те либанска „држава унутар државе” Хезболаха. Они заговарају поредак надмоћан и нескладан са вестфалским системом и вредностима либералног интернационализма.

Иронијом историје, један од најважнијих савезника западних демократија у свим превратима на Блиском истоку била је Краљевство Саудијска Арабија, као сарадник „иза кулиса”. Саудијску спољну политику карактерише опрез који је индиректност уздигао до положаја уметности. На Блиском истоку вера се „претвара у оружје” у служби остварења геополитичких циљева. По Хомеинију, карта Блиског истока лажна је и неисламска творевина „империјалиста“ и „себичних тиранских владара” који су створили на уметан начин засебне нације. Након револуције у Ирану, клерикални режим се сместио на раскршћу два светска поретка полажући право на заштиту вестфалског система, иако стално наглашавају да им је циљ његово рушење.

Као политику понашања САД према Ирану, Кисинџер сугерише да се не примењују пројектовања властитих унутрашњих искуства као релевантног за друга друштва (стр. 140).

Аутор сматра да Америка треба деловати из стратешке перспективе те бити спремна остварити геополитичко разумевање са Ираном на темељу вестфалских начела немешања и са тим у складу развити концепт регионалног поретка. Како равнотежа силе није статична, Кисинџер схвата да би у блиској будућности САД могле имати улогу регулатора равнотеже.

Кисинџер закључује, да ако се успостави поретка покаже немогућом, велика подручја би могла постати отворена за анархију и за облике екстремизма који ће се органски проширити и на друге регије. То је ситуација у којој свет чека да Америка и друге државе које су у могућности заузети глобалну перспективу осмисле нови регионални поредак.

Кисинџер је забринут због САД и „амбивалентности велесиле”. У задњих 25 година, од пада Берлинског зида и пропасти Совјетског

Савеза, Америка има улогу хегемона. Свет је од тада постао униполаран, а сада се приближава његов неславни крај. Кисинџер наглашава да постоји и Исламски светски поредак у којем Ислам сам постаје мултиетничка суперсила, и нови светски поредак.

У поглављу о многострукости Азије, Кисинџер истиче да се Запад ширио праћен обележјима колонијализма; похлепом, културним шовинизмом, жељом за славом. Од 15. века колонијализам је био толико снажан да су се његове институције сматране нормалним механизмом међународних односа. Управо у Азији, више него у Европи, постулати вестфалског модела међународног поретка проналазе свој савремени израз. Суверенитет се сматра апсолутним. Циљ државне политике је следити националне интересе.

Азијски систем поретка не постоји зато јер не постоји равнотежа силе, али и као систем легитимитета. Традиционалне азијске политичке силе функционисале су по нејасним критеријима. У савременим околностима, постоје две

засебне равнотеже сила: једна у јужној Азији, друга у источној Азији. Аутор истиче да ниједна држава у Азији не поседује обележје својствено европској равнотежи сила, односно државу која може успоставити равнотежу.

Иако су САД и Кина незамењиви ступови светског поретка, оне су имале амбивалентан однос према међународном систему чији су данас темељи, и у коме не подупиру баш све његове аспекте. По Кисинџеру, либерални светски поредак се налази пред изазовом нове растуће силе, Кине, у судару са *status quo* моћи, САД-ом. Исту позицију он види у позицији Немачке са Британијом почетком 20. века. Кина одбија улогу коју јој међународни систем није одредио, а не прихвата правила да није учествовала у изради. Амерички приступ политици је прагматичан, а кинески је концептуалан. Та два велика друштва пролазе кроз дубока социјална прилагођавања. Одговор на питање хоће ли се то претворити у ривалство или неки облик партнерстава у великој мери ће обликовати светски поредак 21. века. Аутор сугерише да је у Азији потребно равнотежу

сила комбиновати са концепцијом партнерства. Искључиво војна дефиниција равнотеже претвориће се у конфронтацију.

Кисинџер тврди да америчка спољна политика одражава уверење да су њена унутрашња начела очигледно универзална и да је исправно примењивати их у свакој ситуацији. Сходно томе, он види разлог њиховог деловања у пројекту ширења вредности за које су веровали да их остали народи желе преузети. За Кисинџера је демократија најбољи облик владања, али истовремено и једини гарант трајног мира.

Као водеће концепте нашег доба, Кисинџер истиче науку и технологију, истичући да су оне донеле највећи напредак животу људи „без преседана у историји”, надилазећи традиционална културна ограничења. Ипак, сав тај напредак носи у себи семе нашег уништења.

Аутор тврди да технологија која је рат учинила могућим уједно је и ограничава његове размере. С друге стране, важно је напоменути да су европске технологије увелико допринеле уништењу старих

цивилизација. Смањење броја ратова прати и велико повећање разине насиља које изазивају недржавне скупине и држава. Технолошки напредак не сме да засени разорност оружја које је човечанство развило. Због такве ситуације ће међународни поредак захтевати да се велике нуклеарне силе договоре око инсистирања на неширењу таквог оружја.

Кисинџер указује да је кључно обликовати заједничку перцепцију новонастале ситуације; уколико тога нема, стране ће наставити деловати на темељу засебних институција, чиме би се повећали изгледи за настанак каоса. Поступци који се проводе у виртуалном, умреженом свету, могу довести до јачања притиска за увођење противмера у физичком свету. Без утврђених граница и постизању споразума о заједничким правилима, врло је вероватна појава кризе, чак и ненамерне.

Кисинџер не сакрива чињеницу да се људска свест обликује кроз филтере без преседана. У интернетском добу, светски поредак се изједначава са идејом да, ако су људи у могућности да слободно дознају и размењују

информације, оснажује се и остварује природна људска тежња према слободи (стр. 300). Таква перспектива истиче да нове технологије нуде нове могућности појединцима и промичу транспарентност, развијајући нове социјалне, економске и еколошке ефикасности. Оптимизам који заговара такву перспективу, следи најбоље аспекте визије Вудроа Вилсона (*Woodrow Wilson*). Ипак такво мишљење је у супротности са тврдњама филозофа и песника који су деловање ума поделили у три саставнице: информације, знање и мудрост.

Поредак не би требало да има приоритет над слободом, али заштита слободе би требало да буде подигнута на ниво стратегије. Аутор закључује да на путу ка првом истински глобалном светском поретку, велика људска технолошка постигнућа морају бити стопљена са повећаном снагом хуманог, моралног и геополитичког просуђивања.

У свету геополитике, западни поредак који је проглашен универзалним налази се на прекретници. Иако су његова начела глобално позната, не постоји

консензус о његовој примени. Концепти о демократији, људским правима и економским кризама имају различита тумачења. Сваки међународни поредак се мора суочити са утицајем две тенденције: са редефиницијом легитимитета или са знатном променом у равнотежи силе. Пронаћи равнотежу између та два аспекта поретка – моћи и легитимитета, сама је бит државништва.

Недостаци структуре у 21. веку, видљиве су у четири важне димензије; природа државе је постала мета низа притисака јер се намерно напада и урушава. Европа надилази државу те развија спољну политику на темељу меке моћи и хуманитарним вредностима. Друго, светске политичке и економске организације налазе се у међусобном нескладу. Међународни економски систем је постао глобалан, а политичка структура национална. Трећа димензија је непостојање механизма којим би се велике силе консултовале и сарађивале око важних питања. И на крају, током целог тог раздобља, америчко вођство је имало незамењиву улогу, чак и када је амбивалентно.

Реконструкција међународног система је данас највећи изазов. Казна за неуспех неће бити велики рат него еволуција у интересне сфере које ће се поистоветити са специфичним унутрашњим структурама и облицима управљања. Стога је нужно захтевати кохерентну стратегију за успоставу концепта унутар различитих регија те за развој међусобних односа између регионалних поретка и произвести ревизију концепта равнотеже силе. Главну улогу Кисинџер даје америчкој улози као политичком императиву за изазове нашег доба. Ниједна држава није у могућности да сама створи светски поредак. Потребно је развити истински светски поредак, а то је могуће само ако се надилази перспектива и идеали једне регије или нације.

Кисинџер види светски поредак који је „пламен који се повремено распламсава, а повремено гаси”. Испод те површине је јединство ствари које овиси о равнотежи супротстављених сила. Кисинџер је уверен да се међународни систем темељи на глобалном миру. Његово непостојање значиће велики губитак. Ипак тешко је

сложити са Кисинџеровом мишљу да нови светски поредак захтева од нас да се вратимо системима 18. и 19. века. Свет се увелико променио. Није лако сложити се ни са његовим моралним релативизмом. Кисинџер жели избећи глобални сукоб идеологија – али то је управо оно што имамо, а кинески светски поредак није једнак западном. Ипак, аутор признаје да раскол између унутрашње и спољне политике у процесу нестајања.

Кисинџер истиче да свет након коронавируса више никада неће бити исти. САД мора заштитити своје грађане и потребно је почети са припремама за нову епоху. Владе многих земаља нису успеле ефикасно управљати пандемијском кризом, па је због тога глобална сарадња неизбежна, чиме је на неки начин одредио простор за деловање САД-а унутар новог светског поретка. (Kissinger 2020)

РЕФЕРЕНЦЕ

Jeffrey Sachs. 2014. *To Move the World: JFK's Quest for Peace*. Random House.

Kissinger, Henry. 2020.
“The Coronavirus Pandemic
Will Forever Alter the World
Order.” *The Wall Street Journal*,
April 3, 2020.